

«НАШ РАЗУМОВСКИЙ С ВАШЕЙ ГОСУДАРЫНЕЙ ЖИВЕТ...»: ФАВОРИТИЗМ У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ МЕШКАНЦІВ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII ст.*

Козак Баришівської сотні Київського полку Олексій Лазаревський учинив бійку в одному з шинків. При спробі його утихомирення він кричав: «Я что хочу, то и делаю в Малороссии! Государыня ныне такой указ дала! Потому как наш Разумовский с Государыней живет!»¹. Подальша доля цього козака, якого було покарано батогами та засланням в Оренбург, багато в чому спільна з його сучасниками та співвітчизниками, засудженими за подібні правопорушення.

Попри закритість для широкого загалу внутрішнього життя імператорського двору та відносну слабкість інформаційних комунікацій у XVIII ст., мешканці імперії, в тому числі й Гетьманщини, були достатньо добре обізнані з окремими аспектами приватного життя монархів, яке ставало предметом пліткування та різноманітних чуток. Утім, згідно з тогочасними правовими практиками, для підданих це було не зовсім безпечне заняття, адже воно кваліфікувалося як образа честі монарха, один з найтяжчих державних злочинів.

Зі входженням України до складу Московської держави, її населення зіткнулося із практично невідомим доти явищем переслідування за нанесення образи правлячій особі, монарху. Щоправда, в Литовському Статуті існувала норма про «образу господарського маєстату»². Однак під цим злочином розумілася не вербальна дія, а радше замах на життя великого князя, зрада, перехід під суверенітет іншого володаря тощо. Відмінною була ситуація у Московському царстві. В «Уложенії» царя Олексія Михайловича 1649 р., джерелами формування якого стали Судебник Івана III (1497), Судебник 1550 р. та постанови церковно-державного собору, відомого як Стоглав 1553 р., чітко прописане положення про категорію злочинів проти особи монарха. Так, із двадцяти одного розділу «Уложенія» дев'ять присвячено саме цьому питанню³. Як зазначив

---

* Стаття підготована завдяки гранту Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці Фонду ім. Наталії Данильченко.

¹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 2.), л. 89.

² Лазутка С., Валиконите И., Гудавичюс Э. Первый Литовский Статут (1529 г.). Вильнюс, 2004. Разд. I.

³ Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. СПб.–К., 1909. С. 223–225.

М. Владимирський-Буданов, поняття образи честі монарха набуло поширення за правління Івана Грозного, Бориса Годунова та наступні часи Смути⁴. Саме тоді остаточно закріпилася юридична категорія «слово і діло Государеве», під яку підпадали особливо тяжкі державні злочини, зокрема, й направлені проти особи володаря, що перебували передовсім у юрисдикції монарха. Подальше правове оформлення цього поняття було пов'язане з посиленням абсолютної влади царя та необхідністю сакралізації його особи, при цьому влада доволі жорстко реагувала на будь-які прояви негачії щодо нього⁵. В «Уложенії» 1649 р. існувала наступна градація вищих державних злочинів: проти церкви, проти царя та проти державного правління. Злочини проти особи царя, своєю чергою, розподілялися на три категорії: 1) бунт, зрада; 2) «поносные слова противу Государя»; 3) «земская измена» (здача ворогу міста під час облоги, передача території та ін.)⁶. Така градація була збережена і на початку XVIII ст. Петро I лише удосконалив юридичне підґрунтя поняття державного злочину, запровадивши нові правові акти для їх розслідування. Найважливішим із них був «Військовий устав» 1716 р., що включав «Артикули військові» та «Коротке зображення процесів»⁷. Тож військові устами поширювалися і на цивільне населення. Як зазначає Є. Анисимов, ішлося про збіг суворих переслідувань за образу честі монарха як сакрального володаря та ідеї субординації, що захищала правителя як вищого воєначальника⁸.

Поняття «образу честі монарха» було доволі багатогранним і багатоаспектним. В. Анісімов, який дослідив діяльність установ політичного розшуку XVIII ст. на російських матеріалах, виявив близько десяти видів злочинів, які за тогочасними правовими уявленнями і практиками трактувалися як найтяжчі та найнебезпечніші, бо були спрямовані проти особи імператора⁹. Серед них — такі екзотичні види правопорушень, як «непитие за здравие», адже ухилятися від частування за здоров'я монарха означало явну неповагу до нього та вважалося особливим видом магічної образи¹⁰, «неснимание шапки при чтении императорского указа» та ін. За такі провини, як правило, винуватцю загрожувало сибірське заслання.

⁴ Там же. С. 340.

⁵ Анисимов Е. Дыба и кнут: политический сыск и русское общество в XVIII веке. М., 1999. С. 18.

⁶ Уложение Государя и Великого князя Алексея Михайловича. М., 1913. С. 167.

⁷ Бобровский П. Происхождение «Артикула воинского» и «Изображения процессов» 1716 г. Петра Великого. СПб., 1881. С. 4.

⁸ Анисимов Е. Дыба и кнут. С. 54–55.

⁹ Там же. С. 13–95.

¹⁰ Там же. С. 78.

Найбільш розповсюдженим видом політичних злочинів у судовій практиці XVIII ст. було уживання непристойних слів на адресу монарха. У судових матеріалах їх часто позначали як «брань», «матерные», «непристойные», «зловредные», «поносные» слова, «слова по-соромски» і т.п. Тракткування вербальної дії як серйозної загрози монаршій особі в тогочасних юридичних практиках обґрунтовувалося не лише необхідністю захисту авторитета монарха. У сприйнятті людей XVIII ст. слово наділялося магічною силою, здатною заподіяти реальну шкоду здоров'ю того, проти кого воно було висловлене. Цим пояснюється особлива жорстокість покарань за такий вид правопорушень.

Сфера державного злочину, що трактувалася у XVIII ст. як образа честі монарха, була надзвичайно широкою, включала також і монарших родичів та наближених. Ще в «Уложенії» Олексія Михайловича, окрім положення про образу «Государевой честі», окремо існувала стаття «О государевом дворе, что на государевом дворе отнюдь никакого безчестия и брани не было»¹¹. Згідно з указом Петра I від 1723 р. «О форме суда», до групи державних злочинів належали також «Слова противные на Императорское Величество и Его Величество фамилею»¹². Образа честі родичів та наближених до монарха прописана в указах Катерини I (1727 р.) та Анни Іоанівни (1730, 1733 рр.)¹³. Пізніше ця норма була розповсюджена не лише на імператорську родину, але й на фаворитів і навіть слуг при дворі, що стало приводом до прислів'я: «Такой фаворит, что нельзя и говорить»¹⁴.

Замкнуте життя царського двору допетрівського періоду не сприяло розповсюдженню інформації про побут царедворців. Однак у XVIII ст. ця сфера зазнала кардинальних змін. Життя монархів стало більш публічним, тож у підданих з'явилася можливість його обговорювати. Зокрема, матеріали установ політичного розшуку містять справи проти тих, хто розповсюджував плітки про незнатне походження другої дружини Петра I, майбутньої імператриці Катерини I, чи особисте життя Анни Іоанівни. Так, до Таємної канцелярії в 1743 р. надійшов донос від писаря Полтавського полку Шидловського на полковника Василя Кочубея, який нібито «говорил непристойно» про «блудне» життя імператриці Анни та її фаворита Бірона¹⁵.

Втім, найбільш «плідним» у цьому відношенні періодом стало правління Єлизавети Петрівни. Саме на царювання цієї «кротчайшей серцем»,

¹¹ Уложение Государя и Великого князя Алексея Михайловича. С. 169.

¹² ПСЗ. Т. 7. № 4344.

¹³ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 1203. л. 7–8 об.

¹⁴ Анисимов В. Дыба и кнут. С. 56.

¹⁵ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 914, л. 2.

як її називали сучасники, імператриці припадає основна кількість судових справ щодо образи честі монарха. Особливо популярним сюжетом для обговорення серед підданих стали відносини між монархиною та її фаворитом Олексієм Розумовським. Чиновники Таємної канцелярії навіть упорядкували цілий реєстр «О бранных словах о Е.И.В. Императрице Елизавете Петровне и графе Алексее Разумовском», що нараховує кілька десятків подібних справ¹⁶. Такий кількісний спалах, очевидно, був пов'язаний з особливостями менталітету чи значною популярністю різноманітних альковних пліток, тим більше, що вони торкалися сфери таємної і суто приватної, адже морганатичний шлюб Єлизавети та Олексія Розумовського тримали при дворі в суворій таємниці. Єдиним його достовірним свідченням є збережений нащадками Розумовського портрет із зображенням імператриці й Олексія Розумовського, над якими розпростерта стрічка з надписом: «Се тайна благословенна»¹⁷.

Саме цей аспект відносин Олексія Розумовського й імператриці «хвилював» підданих найбільше, значно більше, ніж прояви фаворитизму попередніх правлінь. Просте походження Розумовського, який завдяки щасливому збігові обставин опинився у середовищі вищої еліти імперії, а також відносини колишнього простолюдина з монархиною не могли залишитися поза увагою широкого загалу. Цитоване вище висловлювання козака Лазаревського було одним із багатьох подібних за змістом. Вони — приклад рецепції верховної влади пересічним українцем XVIII ст. За головну ознаку такої рецепції можна прийняти певну десакралізацію влади, що було зворотним процесом від сакралізації — як спроби проєкції Бога, божественної сутності на систему державного управління на чолі з монархом¹⁸.

Автор доносу на полтавського жителя Дворовенка цікавився, чому ж старший Розумовський не одружується, адже його молодший брат вже має дружину. На що отримав відповідь: «А зачем ему жена, он с Государыней живет!»¹⁹. Однак покарання отримали обидва учасники діалогу за розповсюдження «наглых слов» про перших осіб держави. За тогочасними правовими практиками цей переступ розглядався як серйозне правопорушення, оскільки категорія «образа величності» обіймала велику кількість, на перший погляд, нейтральних висловлювань²⁰.

¹⁶ Там же. Д. 1408.

¹⁷ Razumovsky M. Razumowscy. Rodzina na carskim dworze 1730–1815. Warszawa, 2005.

¹⁸ Хачатурян Н. Сакральное в человеческом сознании // Священное тело короля. Ритуалы и мифология власти. М., 2006. С. 9.

¹⁹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 2), л. 84.

²⁰ Анисимов Е. Дыба и кнут. С. 57.

Схожий діалог відбувся в 1756 р. між Павлом Пономаренком та Кіндратом Григор'євим, який повернувся з Москви, де на власні очі бачив імператрицю. Отримавши негативну відповідь на запитання, чи є в неї чоловік, Пономаренко знову запитав: «Если у нее нету мужа, то кто же ее гребет?». «Выговорил то слово скверно», як зазначено в судовій справі²¹. Донощика, а також самого звинуваченого було направлено до Генеральної Військової канцелярії для початкового етапу розслідування.

Тут варто бодай фрагментарно зупинитися на загальній схемі, згідно з якою відбувалося слідство у справах, що стосувалися категорії «слово і діло», чи політичних злочинах. Його початком зазвичай був «извет», тобто донос. «Изветчик» — особа, яка повідомляла про знання нею справи по «слову і ділу», негайно мав бути доставлений до найближчої владної установи разом з обвинуваченим, а згодом, після проведення первинного етапу розслідування, — безпосередньо до столиці, до установ політичного розшуку, де і відбувалися усі етапи слідства. В Україні, як виявляє аналіз деяких судових документів, фігурантів справи направляли спочатку до центральних органів автономії — канцелярії гетьмана, Генеральної військової канцелярії, Малоросійської колегії, звідки, після первинного слідства, їх відвозили до Преображенського приказу, Таємної канцелярії. Тут доносителя та обвинуваченого допитували, часто з використанням тортур. Причому тортурам піддавалися як обвинувачений, так і «изветчик». Автор доносу на тортурах, які зазвичай проводилися тричі, мав підтвердити свої слова. Якщо він витримував випробування «мукою» і без змін підтверджував донос, то в такому разі увага слідства переносилася на оскарженого, від якого, знову ж таки, за допомогою тортур добивалися визнання провини²². Використання тортур, що існували ще у римському праві, а пізніше увійшли до судових практик інквізиції, магдебурзького права та інших правових систем, було поєднане зі слідчими діями як засіб отримання свідчень та, водночас, входило до варіантів покарань²³. Тортури також розглядають як несвідому реакцію індивіда на заподіяну кривду, як форму помсти, що стала пізніше прерогативою держави²⁴. Дана схема, запроваджена при Петрі I, була чинна до 1762 р., коли офіційно відмінено інститут «слова і діла» та зліквідовано Таємну канцелярію.

В аналізований час — царювання Єлизавети — процедура розслідування політичних злочинів і, зокрема, образи честі коронованої особи, в

²¹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 2), л. 81.

²² Веретенников В. История Тайной канцелярии петровского времени. Харьков, 1910. С. 192; Анисимов В. Дыба и кнут. С. 391–393.

²³ Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. С. 354.

²⁴ Фуко М. Наглядати та карати. Історія в'язниці. К., 1998. С. 53.

цілому повторювала попередні зразки часів Петра I та Анни Іоанівни. Утім, Єлизавета відмінила смертну кару та пом'якшила окремі види покарань.

За подібною ж процедурою відбувалося слідство над козаком Степаном Рудзею за його красномовство: «Он, Разумовский, Государыню гребет и она довольна, если б не была довольна, то взяла б маковину и наштурхала б так, что очи повывлазили б»²⁵.

Однією з популярних тем для пліток, які побутували, зокрема, і в Гетьманщині XVIII ст., було обговорення ймовірних спільних дітей імператриці та її фаворита Олексія Розумовського. Так, мешканець Полтавського полку Григорій Адаменко доніс на ієромонаха Герасима за його розмови про Єлизавету, яка нібито вінчана з Розумовським та народила від нього двох дітей і вагітна третьою²⁶. Про їх двох спільних дітей говорила й «крестьянская женка» Прасковья Митрофанова: «Государыня от Бога отступилась, что живет с Разумовским, да уже и ребенка родила, да не одного, а двух»²⁷.

Часто джерелом про життя монархів ставали не лише чутки, але й реальні свідчення. Принаймні так стверджувалось у слідчій справі проти вихідця з Гетьманщини — солдата двірцевого гарнізону Шеченка, який був засуджений на побиття батогами й заслання за свої натуралістичні розповіді про подробиці двірцевого побуту й, зокрема, про імператрицю, котра з Розумовським «живет блудно»²⁸.

Слід відзначити, що через зв'язки Єлизавети і Розумовського у суспільній свідомості того часу склався і відповідний образ імператриці як особи, гідної морального осуду. Такі судження виявлялися у доволі різних висловлюваннях, які мали досить брутальні конотації. Принагідно зауважимо, що у більшості слідчих документів ненормативна лексика, яка виходила з уст допитуваних, замінена евфемізмами, після яких, як правило, уточнювали: «выговорил то слово прямо», «по-соромски», «скверно» і т.п. Однак, деякі документи передають буквально слова допитуваних. Очевидно, у XVIII ст. їх сприйняття дещо відрізнялося від сучасного. Так, у 1756 р. Павло Федотов доніс на Миколу Кадилова, мешканця Ніжина, за те, що він у приватній розмові при згадці про імператрицю дозволив собі грубо зауважити: «Чи у вас царица чи блядка, мы того не знаем!»²⁹. Інший фігурант під час допиту у справі образи честі монархині висловився на її адресу ще більш грубо: «Какая она госу-

²⁵ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 3.), л. 3.

²⁶ Там же. Л. 332 об.

²⁷ Там же. Л. 11 об.

²⁸ Там же. Д. 1400, л. 3.

²⁹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 4.), л. 108.

дарыня, она блядская курва!»³⁰. Подібних справ дуже багато, вони є доволі однотипними як за змістом, так і за структурою. Після доносу й початку слідства звинувачувані стверджували, що були несправедливо обмовлені, після застосування тортур визнавали свою вину та наголошували на пом'якшувальних обставинах: «говорил те скверные слова спьяну», «в безпамятстве», «помешательстве». Покарання обвинуваченим — побиття батогами й заслання — не надто різнилися від покарань за пліткування про особисте життя монархині.

Не останню роль у походженні й побутуванні пейоративних висловлювань про Розумовських відігравала заздрість та невдоволення успіхами фаворитів. Їхнє особливе становище при дворі, незважаючи на його очевидну користь для Гетьманщини, не могло не викликати невдоволення передусім серед «старої еліти». Дуже показовою у цьому відношенні є справа 1747–1754 рр. проти бунчукового товариша, представника відомого старшинського роду Марка Марковича — сина генерального підскарбія Андрія Марковича та брата відомого автора «Дневных записок» Якова Марковича, за його слова проти Олексія Розумовського. Маркович, зокрема, розповідав своєму супутникові, роменському священику Петру Яневському, з яким повертався із Санкт-Петербурга, що село Андріївку, яке належало його родині, а потім перейшло до Мініха, в обхід законних власників передали Розумовському. У пориві своїх почуттів Маркович висловив гнівну тираду, яку варто зачитувати повністю, адже, цілком можливо, що його слова відповідали настроям багатьох представників старої еліти: «Насеру твоей матери, пиворез проклятый, что нам своими происками сделал, что мы последнего добра лишились. Никакой он не Разумовский, а Говномозкий и Чертовский! Уж да мы много таких чертей перебули, а сему де нажертись не дамо. Недавно он воскрес, да вскоре и исчезнет. Наша де фамилия по всей Малороссии как была, так и будет, и кроме сего славна, а его-де черт знает, откуда взялся и что он такое». Коли ж Яневський читав книгу німецькою про європейські знатні роди, Маркович із сарказмом запитав, чи немає там, бува, «нашего оберегермейстера»³¹. Ця справа, окрім свого змісту, цікава ще й процедурою провадження. Адже описувана подія відбулася в 1743 р., а сам донос був вчинений лише через чотири роки, в 1747 р.; і лише в 1749 р. Марковича заарештували. Він провів п'ять років у в'язниці, де і помер через тортури у 1754 р.³².

³⁰ Там же. Л. 123.

³¹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, спр. 1170, арк. 2; *Маркевич А.* Дела о Маркевичах в Тайной канцелярии // КС. 1891. № 5. С. 298–302.

³² РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 1170, арк. 19.

Схожа доля очікувала й на іншого представника цієї родини — Василя Марковича, «выходца из Малороссии», солдата Преображенського полку. Він зі своїм колегою по службі Борозенським упродовж тривалого часу ділився власними думками щодо родини Розумовських. Зокрема, він висловив тверде переконання, що «скоро будут бить всех Разумовских и их родичей, как прежде всех временщиков били». А ще зізнався, що хотів би бити на площі батогами молодого Розумовського «за его горделивость». За ці слова Василь Маркович просидів десять років, з 1749 по 1759 р., у казематах Петропавлівської фортеці, де і помер³³.

Образливі висловлювання про Розумовських, як бачимо, не обмежувалися обговоренням альковних подробиць придворного життя. У центр уваги потрапляли молодший Розумовський, Кирило, та мати братів — Наталія. Остання в кількох збережених до сьогодні документах Таємної канцелярії постає як відьма, що своїми чарами посприяла союзу свого старшого сина й імператриці. Зокрема, Пелагея Онуфрієва в 1751 р. була засуджена до побиття батогами за те, що обізвала стару Розумиху «колдуньей, [яка] приворожила Государыню к своему сыну»³⁴. Про Кирила Розумовського й монаршу милість до нього критично висловився російський поручик Астафій Замлинський: «Как на строение каменной церкви, так [Государыне] жаль денег, а как брату Разумовскому, который поехал за море, не жаль было и сто тысяч дать, да и те деньги уже прожил и еще требует»³⁵. Вдалося також знайти цікаве свідчення початку президентства Кирила в Академії наук, датоване 1750 р., про вплив Григорія Теплова на Кирила Розумовського. На реєстратора академії Михайла Іванова доніс стряпчий Новгородського архієрейського дому Петро Верещагін, який почув від нього таке: «В академии чинится великий непорядок. Когда Его Сиятельство Кирилл Григорьевич в академию придет, то облокотится на стол, все лежит и никакого разсуждения не имеет и что положат, крепит без спору, а более в той академии имеет власть асесор Григорий Теплов. И что он Его Сиятельству скажет, то с его слов так и делается. Да не токмо в академии, но и в доме Его Сиятельства, что прикажет Теплов, которой день кушать готовить, то по его приказу и делалось. Дом весь в усмотрении имеет Теплов. Кого Теплов скажет, того Разумовский и в чин производит. [...] Всею Малороссиею завладел». Покаранням для реєстратора стало звільнення з посади та побиття батогами, а Верещагін за правдивий донос був винагороджений службою у двірцевій канцелярії³⁶.

³³ Там само. Д. 1203, арк. 7–7 зв.; *Маркевич А.* Дела о Маркевичах в Тайной канцелярии. С. 298–302.

³⁴ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 1400, л. 13.

³⁵ Тайная канцелярия в царствование императрицы Елизаветы Петровны (1741–1761) // Русская Старина. 1875. Т. XII. С. 535.

³⁶ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 1376.

Прикметно, що образа Кирилла Розумовського як гетьмана, а не як брата фаворита, тобто образа гетьманського маєстату розглядалися не в установах політичного розшуку, а часто самим гетьманом, який і призначав відповідні покарання за цей вид правопорушень, або передавав справи до Генеральної Військової канцелярії (далі — ГВК) чи Генерального Військового суду. Так, ГВК у 1754 р. за відповідним поданням гетьмана розглядала справу полкового переяславського осавула Михайла Лукашевича, який згадав у розмові, що гетьман «хаживал когда-то в убогом платье». За вироком цієї установи Лукашевича позбавили уряду та присудили до виплати штрафу в 100 рублів. Однак, гетьман його вибачив з нагоди народження спадкоємця престолу Павла Петровича³⁷.

У суспільній свідомості піднесення родини Розумовських сприймалося також як певний рубіжний період для Гетьманщини, пов'язаний з відновленням гетьманства та колишніх прав і вольностей. Дуже показовим є вже згадуване висловлювання козака Лазаревського, для якого відчуття змін було консолідоване у фразі: «Я что хочу, то и делаю в Малороссии! Государыня ныне такой указ дала!» Напевно в такому ж контексті слід трактувати й висловлювання мешканця села Шептаки Стародубівського полку Павла Хандоженка, який стверджував, що «наша Малороссия ныне стала Великороссией»³⁸.

Відповідні зміни у вищому політикумі імперії помічали й представники російської знаті. Толерування вихідців з Гетьманщини в добу Єлизавети Петрівни могло призводити до того, що будь-які негативні висловлювання в бік українців трактувалися як державний злочин і розглядалися відповідними органами. Для ілюстрації варто зупинитися на справі князя Василя Прозоровського, який називав українців при дворі «хохлачами» і не змінив власних слів навіть після того, як придворний півчий, вихідець з України, нагадав йому, що той «поступает против императорского указа Ея Императорского Величества, ибо не токмо придворных, но и никого из Малороссии хохлачами называть и ругать не велено»³⁹. Звичайно, зважаючи на високий титул, Прозоровський відбувся лише незначним штрафом. Дуже цікавий зразок рецепції росіянами Розумовських і українців у цілому містить справа згадуваного поручика Замлинського, який різко критикував імператрицю за те, що вона «милостива ныне к малороссиянам, а к нам нет. [...] Малороссияне, которые хаживали в богом платье, ныне все вышли по Разумовскому и носят богатое платье с позументами»⁴⁰. Ще один представник «старої»

³⁷ Ал. Андр. Из дел об оскорблении гетманской чести // КС. 1884. № 12. С. 731.

³⁸ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 5 (т. 2), л. 75.

³⁹ Там же. Д. 1077, арк. 3–9.

⁴⁰ Тайная канцелярия в царствование императрицы Елизаветы Петровны. С. 534–535.

знаті, грузинський князь Андронік, який довго служив при дворі російських монархів, жалівся у 1762 р., що покійна імператриця була дуже прихильна до української старшини на шкоду іншим родовитим станам⁴¹.

У Гетьманщині XVIII ст., попри відносну слабкість комунікацій, були доволі добре обізнані з перипетіями столичного життя. Джерелом такої інформації були, як правило, чутки, зміст яких трансформувався у процесі розповсюдження. Варто говорити про відсутність у тогочасному суспільстві ставлення до верховної влади як до чогось сакрального. Радше навпаки, влада, її атрибути та носії сприймалися профанно, з елементами іронії, а її сакральність підтримувалася здебільшого репресивними заходами. У тогочасному суспільстві Гетьманщини зберігалася власна ідентичність, яка полягала у виокремленні понять «вашої» і «нашої» влади, а прояви фаворитизму сприймалися як такі, що порушують традиційний моральний уклад та становлять загрозу правам «старої еліти». Разом із тим, характерним було розуміння періоду правління Єлизавети Петрівни як певного ренесансу автономії, що простежується і на прикладі наративних текстів того часу.

---

⁴¹ РГАДА. Ф. 7, оп. 1, д. 1408, л. 1–13.